

A norma pauperum

RÁDÓCZY GYULA

A szegénysorsú betegek egységes gyógyszerellátása érdekében a XIX. század közepétől Magyarországon rendeletileg kötelező érvényre emeltek egy szabványvény-gyűjteményt, a hivatalos gyógyszerkönyv mellett. Hasonló kezdeményezések voltak korábban is, más országokban, azonban ezeket nem emelték rendeletileg kötelező érvényre. A szegénysorsú betegek egységes gyógyszerellátása érdekében első ízben Magyarországon emeltek kötelező érvényre szabványvény-gyűjteményt: a Norma Pauperumot, amely jogelődje volt a ma is hivatalos érvényű *Formulae Normales-nek*, és 6 kiadást ért meg.

*

A hivatalos gyógyszerkönyv mellett kötelező érvényűvé tettek 1850-től Magyarországon egy szabványvény-gyűjteményt is: a Norma Pauperumot, amelynek a későbbi kiadásai mind nagyobb jelentőségűvé váltak. Mint a nevéből is kitűnik, eleinte csak a szegénysorsú betegek gyógyszerekkel való ellátását volt hivatva egységesíteni, szabványosítani, azonban a később egyre szaporodó betegséglejövő intézetek, betegpénztárak magukra nézve is kötelező érvényűnek fogadták el ennek különböző kiadásait. Így ez a szabványvény-gyűjteményt lassan nemcsak a szegénysorsú betegek, hanem a betegek mind szélesebb körének szolgálta az egységes gyógyszerellátását.

A szegénysorsú betegek gyógyszerekkel való ellátását szolgáló vényminta-gyűjtemények már a XVII. században is jelentek meg. Ilyen volt az 1660-ban Bécsben megjelent APOTHECA PAUPERUM, majd később az 1707-ben Szentpéterváron megjelent PHARMACOPOEA IN USUM NOSOCOMII PAUPERUM és az 1783-ban Bécsben és Prágában megjelent DISPENSATORIUM PAUPERUM is. Ezeket azonban rendeletileg nem tették kötelező érvényűvé, hanem csupán ajánlották használatukat, mivel ezekben olcsó, könnyen hozzáférhető gyógyszerek előírásai találhatóak meg, amelyeket a szegénysorsú betegek gyógyszerekkel való ellátásához alkalmazhattak, ugyanúgy, mint a korábban Magyarországon is használt PHARMACOPOEA CASTRENSIS-ek (katonai, táborigyógyszerkönyvek) végén található vénymintákat. Többet jelentett ezeknél Christoph Wilhelm Hufelandnak az ARMEN PHARMACOPOE-je, amely 1810 és 1834 között 8 kiadást ért meg, vagy a Berlinben kiadott és 1851-től több mint 100 éven át használt FORMULAE MAGISTRALES BEROLIENSES, amelynek előíratait ugyan egymás között az orvosok, gyógyszerészek és a közgyógyászati-ellátás, vagy később a betegséglejövő kötelező érvényűnek tekintették magukra nézve, azonban rendeletileg ezeket sem emelték hivatalos szintre. A szegénysorsú betegek gyógyszerekkel való ellátását szolgáló, rendeletileg is kötelező érvényre emelt szabványvény-

gyűjteményt világviszonylatban első ízben Magyarországon vezették be és ez a Norma Pauperum volt.

A Norma Pauperum különböző kiadásainak korszerűségét igazolja az a tény, hogy az Osztrák Gyógyszerkönyv V. kiadása 5, a Magyar Gyógyszerkönyv különböző kiadásai pedig összesen 40 vényelőíratát vette át. Sőt a ma érvényes gyógyszerkönyvünk (Ph. Hg. VI.) is átvett egy előíratot: a Solutio acidi borici-t, amely először a Norma Pauperum 1893-ban megjelent III. kiadásában szerepelt.

De ezeken túlmenően is a Norma Pauperum korszerűségére jellemző, hogy alig egy évtizeddel az antiszepszis felfedezése után a II. kiadás már két desiniciens előíratát tartalmazza. Az 1898. évi IV. kiadásban már antirachiticum vénymintáját, az 1931. évi 5. kiadásban pedig már Röntgen-kontrasztanyag vénymintáját is megtalálhatjuk. Néhány neogalenikus gyógyszerforma bevezetésével megelőzte a hivatalos gyógyszerkönyvet is. Tudjuk, hogy Magyarországon először Balassa János injeciált gyógyszert 1860-ban, 12 évvel később pedig már injectiós vényelőíratok (chinin, morfin injectiók) jelentek meg a Norma Pauperum II. kiadásában, e téren 62 évvel megelőzve a hivatalos gyógyszerkönyvet. Tabletta vényelőíratok pedig 4 évvel korábban jelentek meg itt mint a gyógyszerkönyvben.

Mindent összevetve megállapíthatjuk tehát, hogy a Norma Pauperum különböző kiadásai mindenkor határozottan és töretlenül követték a modern tudományok fejlődésének vonalát, e szempontból több ízben megelőzve még a hivatalos gyógyszerkönyveket is, amelyek éppen ezért több cikkelyét át is vették. Így lassanként az eleinte csupán a szegénysorsú betegeknek szánt szabványvénygyűjtemény egyre szélesebb körű és általánosabb használatba került.

A Norma Pauperumnak az alábbi kiadásai voltak:

Kiadás:	Vényminták száma:
I. 1850	49 + 32 = 81
II. 1872	63
III. 1893	60
IV. 1898	81
V. 1931	93
VI. 1934	102

Az I. kiadás 1850. július 1-től lépett életbe a 8.973/1850. BM sz. rendelet alapján. Ennek vényelőíratai még külön 49 db felnőttgyógyászati és 32 db gyermekgyógyászati szabványvényre oszlottak, ami összességében 81 db vénymintát jelentett. A gyermekgyógyászati szabványvények 13 esetben megegyeztek a felnőtt betegeknek szánt vénymintákkal, csupán a gyógyszer-összmenyisége volt felényi. További 14 gyermekgyógyászati szabványvény esetében azonban kevesebb hatóanyagot tar-

talmazott mint az ugyanolyan néven szereplő, de felnőtt betegeknek szánt vényelőirat. Csupán 5 esetben fordult elő teljesen eltérő összetételű gyermekgyógyászati vényelőirat. A szegénysorsúak beteg állatai gyógyítására is engedélyezték a Norma Pauperum vénymintáinak rendelkezését, az állatok járványos megbetegedései (pl. marhavész) esetén. Ez a rendelkezés talán már a Formulae Normales Veterinariae csíráit hordozta magában. Feltűnő a rendelkező részben, hogy ez a kiadás nem az akkor érvényben levő gyógyszerkönyvre (Pharmacopoea Austriaca IV. kiadás), hanem az ehhez tartozó magyarországi gyógyszer-árszabásra (Buda, 1843) támaszkodott.

A II. kiadás 1873. január 1-től lépett érvénybe a 21.628/1872. BM sz. rendelet alapján. Ez a kiadás már az önálló Magyar Gyógyszerkönyvvel összhangban készült. Az előző kiadásból csupán 9 db vénymintát tartott meg, viszont 54 vényelőirattal gazdagította azok sorát. Így összességében 63 szabványvényt tartalmazott. Megszűntek a külön gyermekgyógyászati vényminták, most már csupán a gyógyszer adagoltatásával lehetett különbséget tenni a felnőtt vagy a gyermek számára rendelt gyógyszerek között. Ennek a kiadásnak a vénymintáit már nemcsak járvány esetén lehetett rendelni az állatgyógyászat számára, hanem a szegénysorsúak állatai számára általánosan. A vényelőiratokban ugyan még a régi gyógyszerészi súlyegységeket alkalmazta ez a kiadás, de zárójelben már átszámolta azokat a metrikus rendszer súlyegységeire, megkönnyítve ezzel az átmenetet a két súlyrendszer használata között. Az előző kiadáshoz képest feltűnő az infusumok és decoctumok számának igen jelentős csökkenése. Szabványvényei között megjelent a szemcsepp és a szemkenőcs, a mucilago, az emplastrum, a pilula, valamint az injectio. Elmaradt viszont a potio, a linctus és a hydromel, mint elavult gyógyszerformák.

A hatástani csoportok közül az expectorantia, a stomachia és a diuretica csoporthoz tartozó vényminták száma a harmadára csökkent. Teljes mértékben elmaradtak a carminativa, a cholagoga, a contratussica és az antiasthmatica hatástani csoportokba tartozó vényminták. Megkétszereződtek azonban az antipyreticumok, megjelentek az anti-rheumaticumok, a vasodilatatoricumok, a roboráló szerek és a gombásodás-, valamint a bélférgék elleni gyógyszerek szabványvényei. Úgyszintén ebben a kiadásban jelentek meg első ízben a desinficiensek előiratai, amelyek száma a későbbi kiadásokban állandóan növekedett.

A III. kiadás 1893. április 1-től vált hivatalossá a 16.971/1893. BM sz. rendelet értelmében. Ez a kiadás 60 szabványvényt tartalmazott, amelyek összeállítása már a Pharmacopoea Hungarica II. kiadásával összhangban történt. Az előző kiadásból 52 db vényelőiratot vett át és csupán 8 újat vezetett be. Itt jelentek meg első ízben a vényminták mellett azok árai is, természetesen forint-krajcár rendszerben, mert 1892-től ugyan bevezették az új korona-fillér rendszert, de kötelező érvényűvé ez csak 1900-tól lett. A szabványvények mind hatástani, mind gyógyszerformák tekintetében nagyjá-

ból megegyeznek az előző kiadással, csupán a szemcseppek száma csökkent az egyharmadára.

A IV. kiadás 1899. január 1-től lépett életbe a 99.000/1898. BM sz. rendelet értelmében. A II. kiadású Magyar Gyógyszerkönyv Additamentumának megjelenése után látott napvilágot. A 81 db vénymintája közül 33 szerepelt az előző kiadásban is és 42 új szabványvényvel gyarapította számukat. Ebben a kiadásban új gyógyszerformaként jelentkezett a bacillus, az electuarium, az extractum, a pastilla és a szirup. Jelentős emelkedést mutat a solutio és az unguentum gyógyszerformákhoz tartozó szabványvények száma. Új hatástani csoportként jelentkezett az antirachiticum és az analepticum. Elmaradt viszont az anticholericum, mint felesleges szer. A fertőtlenítő szerek száma feltűnő növekedésnek indult, úgyszintén a szemészeti, a bőrgyógyászati és az vérzéscsillapító készítmények vényelőiratai is jelentősen emelkedtek. Ez utóbbiak közül különösen a méhvérzésre ható szerek szabványvényei szaporodtak. A lázcsillapító (maláriaellenes) szerek vénymintái csökkentek. Ennek a kiadásnak a szabványvényeit az állatgyógyászatban már nem alkalmazhatták.

Az V. kiadást a 400/1932. NMM sz. rendelet léptette érvénybe, amelynek kelte ugyan 1932. május 7., hatálya azonban visszamenőleges (!) 1931. november 1-től. Itt a vényelőiratok száma 93 db-ra szaporodott, amelyek közül csupán 38 db-ot vett át az előző kiadásból és 55 új szabványvényt vezetett be.

Elmaradt a gyógyszerformák közül a decoctum, az emulsio, a collutorium, a bacillus, az electuarium és a mixtura. Jelöl ugyan mixtura névvel szabványvényeket, de ezek tulajdonképpen porkeverékek. A szintén elhagyott emplastrumok helyett megjelentek a collempastrumok. Ismét megjelent a mucilago és a pasta, egészen új gyógyszerformaként pedig a tabletta, az elixirium és a tinctura. Figyelemre méltó a porok és az injectiók szabványvényeinek az erőteljes megnövekedése. Új hatástani csoportként jelentkezett az anaestheticum, a hypnoticum, az adsorbens, a prophylacticum (contra morbos venereos) és a Röntgen-kontraszt anyag. A laxativum és az analgeticum hatástani csoportokba tartozó szabványvények száma jelentősen megnövekedett.

A VI. kiadás 1935. január 1-én lépett érvénybe a 260.500/1934. BM sz. rendelet alapján. Ez volt a Norma Pauperum utolsó kiadása. A 102 db szabványvénye közül 73 db-ot az előző kiadásból vett át és 29 db-bal gyarapította azok számát. Ez a kiadás már a vele egyidőben érvénybe lépő Pharmacopoea Hungarica IV. kiadására támaszkodott. Új gyógyszerformaként jelentkezett ebben a kiadásban a suppositorium. A nagyüzemi gyógyszerkészítmények (gyógyszercpecialitások) térhódításmagisztrális tabletták vényelőiratainak a száma. A hatástani csoportok közül új az antacidumok és az obstipansok sorába tartozó szabványvények előfordulása. Emelkedést mutat a vasodilatatorica, a sedativa, a cardiaca és az antirachitica hatástani csoportokba tartozó vényelőiratok száma.

A Norma Pauperumnak ez az utolsó kiadása 1940-ig volt érvényben. Ekkor váltotta fel jogutódja a ma is kötelező érvényű *Formulae Normales*, amely nevében már nem utal arra, hogy a szegénysorsú betegek gyógyszerellátását szolgálja, mivel a mind szélesebb körbeni alkalmazása lassan általánossá tette a magisztrális gyógyszerkészítés terén.

Р а д о ц и Д ю л а : Norma Pauperum

Начиная с 1850 г., наряду с официальной фармакопеей, в Венгрии был введен также постановление в обязательном порядке сборник стандартных рецептов: Norma Pauperum. Вначале он служил только для обеспечения лекарствами бедных больных, позже однако его действие начало распространяться все шире, поскольку больничные учреждения, смотря друг на друга, признали его как имеющего силу обязательного. В других странах и раньше были подобные начинания; но их применение только рекомендовали для обслуживания бедных больных; первым сводом типовых рецептов, который стал иметь действие обязательного и по распоряжению, стал сборник Norma Pauperum. Для актуальности сборника характерно, что 5-е издание Pharmacopoea Austriaca заимствовало 5 рецептурных назначений, а разные издания Венгерской Фармакопеи — в общей сложности 40 рецептов.

Gy. R á d ó c z y : The Norma Pauperum

In the year 1850 in addition to the official Pharmacopoea a collection of standard prescriptions became obligatory by order in Hungary: the so called Norma Pauperum. Its aim was first of all to serve the drug supply of patients living in poverty, but later its use became more general. The institutions for sick-relief recognised it as obligatory for themselves too.

Similar initiations started already earlier in some countries, but those remained suggestions only for drug supply of patients living in poverty. The Norma Pauperum was the first collection of standard prescriptions, which became obligatory by order. The V.

edition of Pharmacopoea Austriaca contains five prescriptions and some editions of the Hungarian Pharmacopoea 40 prescriptions originating from the Norma Pauperum, which proves, how up to date it was.

Gy. R á d ó c z y : Die Norma Pauperum

Neben dem offiziellen Medikamentbuch wurde 1850 in Ungarn in Verordnungswege auch eine Standard-sammlung, die Norma Pauperum als obligatorisch eingeführt. Sie diente originell nur zu der Medikamentbesorgung der armen Patienten. Später aber dehnte sich ihre Geltung immer und immer im breiterem Kreis aus, weil auch die Krankenkassen die Sammlung auf sich geltend bekannten. In anderen Ländern waren schon früher ähnliche Anregungen, aber dessen Gebrauch wurde nur empfohlen zur Medikamentbesorgung Armer Patienten, die erste im Verordnungsweg verbindlich in Geltung gekommene Standardsammlung war Norma Pauperum. Bezeichnend zur Modernheit der Sammlung ist, das die V. Ausgabe von Pharmacopoi. Austriaca 5, und die verschiedenen Ausgaben des Ungarischen Medikamentbuches insgesamt 40 Recepte aus Ihr übernommen haben.

★ Resumo en Esperanto:

Gy. R á d ó c z y : La Norma Pauperum

Depost 1850 krom la oficiala farmakopeo oni ankaŭ per dekreto devige validigis alian normokolektaĵon en Hungario: la Norma Pauperum-on. Ĝi servis komence nur la medikamentprovizadon de la malriĉan pacientoj, poste ĝia valideco etendiĝis al ĉiam pli granda cirklo, ĉar ĝin rekonis devige valida ankaŭ al si la malsanul-apogantaj institutoj, unu post la alia. En aliaj landoj ankaŭ pli frue okazis similaj iniciatoj, sed la uzadon de tiuj oni nur proponis por la medikamentprovizado de la malriĉaj pacientoj, — la unua, ankaŭ per dekreto devige validigita normokolektaĵo estis la Norma Pauperum. Al ĝia moderneco estas karakteriza, ke la V-a eldono de la Pharmacopoea Austriaca 5, la diversaj eldonoj de la Hungara Farmakopeo entute 40 receptopreskribojn transprenis el ĝi.

(Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Budapest, Apród u. 1—3. — 1013)

Érkezett: 1984. IX. 13.

KVANTITATÍV VÉKONYRÉTEG-KROMATOGRÁFIA — A KROMATOGRÁFIÁS ELVÁLASZTÓ MÓDSZEREK

K. Zieloff: Die Pharmazie 39, (5), 357—363, (1984).

A DC alapelvét 1938-ban Izmailov és Schraiber határozta meg. A vékonyrétegekromatográfiát Stahl vezette be az ötvenes években. Az utóbbi időben a DC módszer jelentősége megnőtt. Az apparátusok és módszerek is fejlődtek. Direkt kiértékelési lehetőség megkönnyítette az alkalmazhatóságot. A szerző a DC fejlesztési irányelveivel foglalkozik; a magasnyomású vékonyrétegekromatográfiával (HPTLC), a DC és HPTLC összehasonlításával, a HPTLC készülékeivel és felszerelésével. Kitér a DC speciális variánsainak ismertetésére. A kvantitatív kiértékelésen belül a ki-

fejlesztés a fotometriás direktkiértékelések, elméleti alapok, általános elvek, mérés technikai eljárások és kiértékelések leírását találjuk meg. A kromatográfiás módszereket összehasonlítva a HPTLC idő- és költségigényesség, valamint a kromatográfiás feltételek szempontjából legegényesebb. A felhasználási területre példákat sorol fel. A fejlesztési területen a legutóbbi időben a minta felvitel és kiértékelés területén történt előrehaladás. Az utóbbi időben a fotoakusztikus spektroszkópiát PAS alkalmazták a DC kiértékeléshez. A fényabszorpció által a mérőcellában keletkezett meleg hatására nyomásváltozás történik. A DC kiértékelés látható, UV és IR tartományban lehetséges (166).

Bisztriánszkyiné